

DAWNE I WSPÓŁCZESNE PRZEKŁADY BIBLIJ NA JĘZYK KASZUBSKI

Mimo iż pierwsze próby przekładu Pisma Świętego na język kaszubski pojawiły się już pod koniec XVI w., jak dotąd nie mamy tłumaczenia całej Biblii na kaszubski¹

Najstarsze tłumaczenia fragmentów biblijnych na język kaszubski pojawiły się w środowisku protestanckim, a podstawą ich tłumaczenia był język niemiecki. Zgodnie ze wskazaniami reformacji także na Pomorzu chciano dać ludowi Biblię, katechizm i inne książki do nabożeństwa pisane w jego własnej mowie². W pierwszej wydrukowanej książce zawierającej teksty po kaszubsku znalazło się jedenaście Psalmów i kilka krótkich fragmentów pochodzących zarówno ze Starego jak i Nowego Testamentu. Książką tą był *Kancjonał* Szymona Krofeja opublikowany w Gdańsku w 1586 r. Mniej więcej pół wieku później ukazało się tłumaczenie *Małego Katechizmu Marcina Lutra*, w którym podobnie jak w *Kancjonale* Krofeja znalazło się wiele urywków biblijnych. Wraz z *Małym Katechizmem* ukazał się przekład *Siedmiu*

¹ T. Bolduan (red.), *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk 1997, s. 337n., podaje jednak pod hasłem *Starokaszubskie druki* informację, że „według historyka Kościoła zachodniopomorskiego, Hellmutha Heydena, w Gardnie Wielkiej koło Smołdzina miała się znajdować kaszubska Biblia z 1726 roku, która zaginęła, ale być może się odnajdzie, jak inne druki kościelne z ziemi Słowińców, przechowywane w archiwach i bibliotekach, w których dowiadujemy się przypadkowo”

² Por. H. Kamińska, *O języku Szymona Krofeja, autora tłumaczenia Duchownych Pieśni Lutra z 1586 roku*, *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie*, z. 2/1965, s. 116.

Psalmów Pokutnych oraz dołączona została do niego *Pasja* wg św. Mateusza. Z przełomu XVII i XVIII stulecia pochodzą tzw. *Perykopy smółdzińskie*, zawierające lekcje i ewangelie na wszystkie niedziele i święta.

Pierwsze katolickie tłumaczenia większych lub mniejszych części Biblii powstały zasadniczo w XX w. na Pomorzu Gdańskim. Zostały jednak opublikowane dopiero w drugiej połowie tego wieku, a łączyć je należy przede wszystkim z takimi tłumaczami jak: Alojzy Nagel (1930-1996), ks. Franciszek Grucza (1911-1993), Eugeniusz Gołąbek (ur. 1949) i Adam R. Sikora OFM (ur. 1955). Autorzy ci dokonali przekładu różnej liczby tekstów biblijnych, biorąc za podstawę tekst łaciński, polski, a ostatnio także grecki.

1. Przekłady dawne

A. Szymon Krofej – *Duchowne pieśni*

Najstarszym z odnalezionych na Pomorzu druków, zawierającym fragmenty biblijne tłumaczone na język kaszubski, jest niewielkie dzieło Szymona Krofeja wydane w 1586 r. przez drukarnię Jakuba Rhode w Gdańsku, pod tytułem: *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera y ynszych nabożnich mężow. Z niemieckiego w Sławieŝky ięzyk wilozone przez Szymana Krofeja sługe słowa Bozego w Bytowie. Drukowano w Gdainsku przez Jacuba Rhode. Roku Panskiego 1586.*

Książka została odnaleziona przez badacza kultury słowiańskiej³ F. Tetznera w archiwum parafialnym w Smółdzinie na Pomorzu w 1897 r. i do chwili obecnej jest jedynym znanym egzemplarzem tego zabytku⁴. Na jego podstawie niemiecki językoznawca Reinhold Olesch przygotował do druku fototypiczne wydanie książki, które ukazało się nakładem Böhlau Verlag, Köln, Graz w 1958 r.

Składają się nań dwie odrębne części: drukowana, zawierająca *Duchowne Pieśni Marcina Lutra* w tłumaczeniu Szymona Krofeja i oprawiona z nimi anonimowa część rękopiśmienna, zwana *Dodatkiem do Krofeja*.

³ J. Treder stosuje pisownię „słowi(a)ński”; por. J. Treder, *Kaszubszczyzna dawnych przekładów tekstów biblijnych*, w: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Symbolae slavisticae. Dedykowane Pani Profesor Hannie Popowskiej-Taborskiej*, Warszawa 1996, s. 310.

⁴ Do 1926 r. zabytek znajdował się w Smółdzinie, następnie został nabyty przez Bibliotekę Uniwersytecką w Greifswald w Niemczech, gdzie znajduje się do chwili obecnej pod sygnaturą Archiv FuH 64300.

Trzon zbioru Krofeja stanowią pieśni kościelne. *Kancjonał* rozpoczyna się adwentowym hymnem *Veni Redemptor gentium*, zaś dalszy układ pieśni zgodny jest początkowo z kościelnym kalendarzem liturgicznym⁵. Wśród pieśni znajdują się również utwory, które składają się na katechizm: *Dziesięć przykazań Bożych*, *Wierzę w Boga, Ojczy nasz*, takie, które przeznaczone są do odśpiewania podczas chrztu i Komunii świętej, na *Sanctus*, *Agnus Dei* i *Kyrie* oraz inne pieśni okolicznościowe.

Interesującymi nas tekstami w *Śpiewniku* Krofeja są zamieszczone przez niego tłumaczenia tekstów biblijnych. Stosownie do charakteru zbioru są to psalmy i kantyki. W sumie w pierwszej części *Kancjonału* pastora bytowskiego znajduje się jedenaście psalmów, opatrzonych nagłówkiem w języku łacińskim i niemieckim. Są to kolejno: Psalm 12 (pieśń LIII), 14 (pieśń LIII), 46 (pieśń LV), 67 (pieśń LVI), 124 (pieśń LVIII), 127 (pieśń LIX), 128 (pieśń LX), 130 (pieśń LXIII), 51 (pieśń LXIII), 124 (pieśń LXX) i 103 (pieśń LXXVIII). Nie są to jednak wierne przekłady tekstu biblijnego, lecz mniej lub bardziej zbliżona jego parafraza, ułożona w tekst pieśni. Na przykład Psalm 124 występuje dwukrotnie, choć w rzeczywistości są to napisane przez różnych autorów dwie różne wersje tego samego tekstu biblijnego. W pierwszym przypadku pieśń pod numerem LVIII wydaje się dość wiernym tłumaczeniem psalmu, natomiast wersja występująca pod numerem LXX jest odległą parafrazą, znacznie rozbudowaną, którą można uznać za pieśń opartą na motywach psalmu.

Poza Psalmem 124 (pieśń LVIII) i 103, których autorstwo przekładu nie zostało zaznaczone oraz Psalmami: 51 autorstwa Erhardusa Gegenwalda i 124 (pieśń LXX) autorstwa D. Iustusa Ionasa, wszystkie pozostałe przypisane zostały Marcinowi Lutrowi.

W *Kancjonale* Krofej umieścił także trzy nowotestamentalne kantyki z Ewangelii św. Łukasza: *Pieśń Maryi / Lucae 1* (pieśń LXXXVII), *Pieśń Zachariasza / Lucae 2* (Pieśń LXXXVIII) i *Pieśń Symeona / Lucae 2* (Pieśń LXXXIX). Nagłówki każdej z pieśni podane zostały w języku słowiańskim i łacińskim, dodatkowo zaś przy *Pieśni Zachariasza* podany został tytuł niemiecki. Ponadto w nagłówku autor zamieścił informacje, z jakiej Ewangelii i jakiego rozdziału dany kanyk pochodzi.

Poza pieśniami w *Śpiewniku* zamieszczono także 25 krótkich, pisanych prozą modlitw. Większość z nich złożona jest z dwóch części: nieoznaczonego si-

⁵ Potem następują pieśni na Boże Narodzenie, pieśni o Męce Pańskiej, pieśni na uroczystości Zmartwychwstania, Wniebowstąpienia Pańskiego, Zesłania Ducha Świętego i Trójcy Świętej.

głem, krótkiego fragmentu biblijnego bądź liturgicznego i odpowiadającej mu treściowo prośby do Boga. Fragmenty starotestamentalne wykorzystane w tekstach modlitw pochodzą m.in. z Ps 51, 12; 103, 10; 118, 1; 145, 2; Hi 19, 25; Iz 9, 5; 40, 3; 53, 5; Jr 14, 20, a fragmenty nowotestamentalne zaczerpnięto m.in. z Mt 7, 7; Łk 2, 11.29; 11, 9; J 1, 14; 15, 11; 20, 17; Dz 1, 2.10.11; Rz 4, 3; 6, 9; 8, 34; 1 Kor 11, 26.27. Pamiętać jednak należy, że nie zawsze są to wiernie tłumaczenia tekstów, nieraz są to ich parafrazy bądź też swoiste kompilacje kilku tekstów biblijnych połączonych z tekstami liturgicznymi. Dlatego dokładna ich identyfikacja jako tekstu biblijnego wydaje się trudna, a czasami wręcz niemożliwa.

Dodatkowo przed modlitwą po pieśni LXVIII Krofej zamieścił jedyny opatrzony sigłem urywek biblijny z 1 Tm 2,2.

W swoisty sposób Krofej podaje Mateuszowy tekst Modlitwy Pańskiej. Znajduje się on bowiem w pieśni XLVIII ujęty w taki sposób, że każde wezwanie Modlitwy rozpoczyna nową zwrotkę tej pieśni.

Zdaniem R. Olescha⁶, bezpośrednim źródłem, które Krofej obrał za podstawę do tłumaczenia pierwszej części *Śpiewnika*, jest zbiór pieśni Lutra wydany w Lipsku w 1545 przez V. Babsta pt. *Geystliche Lieder. Mit einer newen vorrhede D. Marth. Luth.* Mimo podobieństw, jakie zachodzą między kancjonałami Krofeja i Babsta⁷, duchowny z Bytowa nie odwzorowuje jednak śpiewnika Babsta w sposób niewolniczy, lecz według H. Popowskiej-Taborskiej podejmuje on „twórczą pracę translatorską”, dokonując samodzielnego tłumaczenia przynajmniej części *Duchownych pieśni*⁸.

Szymon Krofej był w latach 80. XVI w. pastorem zboru luterańskiego w Bytowie na Pomorzu Kaszubskim. Według badaczy nie pochodził jednak z samego Bytowa, lecz z najbliższej okolicy, być może z leżącego cztery kilometry na północ od Bytowa Dąbia⁹. Od 1657 r. Bytów, po wcześniejszej przyna-

⁶ Por. R. Olesch, *Vorwort*, w: *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera y ynshich nabožnych mužów. Z niemieckiego w Sławięsky ięzyk wilozone przez Szymana Krofeja sluge słowa Bozego w Bytowie. Drukowano w Gdainsku przez Jakuba Rhode Roku Pańskiego 1586.* Nachdruck besorgt von R. Olesch, Böhlau Verlag Köln, Graz 1958, s.3.

⁷ Podobieństwo zachodzące między *Kancjonałem* Krofeja a wydaniem Babsta potwierdza H. Kamińska, która stwierdza: „Oba kancjonały zawierają te same pieśni i modlitwy, a nawet układ ich jest identyczny”; por. też, *O języku Szymona Krofeja*, s. 121.

⁸ Por. H. Popowska-Taborska, *Pomorska polszczyzna utrwalona w dziele Szymona Krofeja*, w: K. Handke (red.), *Polshczyzna regionalna Pomorza. Zbiór studiów*, t. 7, Warszawa 1996, s. 9.

⁹ Por. F. Lorentz, *Isčeznuvšij dialekt pomorskij*, *Izvestija Otdelenija ruskogo jazyka i slovesnosti Imperatorskoj Akademii Nauk*, t. XVII (1912), z. 4, s. 140.

ležności do Polski, dostał się pod władzę Brandenburgii. W czasach Krofēja władzę w Bytowie sprawował książę Barnim X (1542-1603), zależny bezpośrednio od ówczesnego księcia szczecińskiego Jana Fryderyka (1512-1600), entuzjasty nauki Lutra. Z przedmowy do *Duchownych pieśni* zdaje się wynikać, że tłumaczenia *Kancjonału* Krofiej podjął się na zlecenie lub też przy pomocy tych książąt pomorskich¹⁰, na dzień *Concordiae* w czterdziestą rocznicę śmierci Marcina Lutra, tj. 18 lutego 1586 r.¹¹

Język całego przekładu Krofiej określił dwukrotnie: raz jako język „sławieński”, a raz jako „słowieński”. Wśród naukowców utrzymuje się opinia, że chodzi tu o kościelny język ewangelickich Słowian używany przez nich na Pomorzu, nazwany przez Krofēja „słowieńskim”, w celu odróżnienia go od języka polskiego, którym posługiwali się katolicy¹². Zdaniem F. Lorentza chodzi tu o rzeczywisty kaszubski język literacki, którym posługiwały się istniejące wówczas jeszcze wykształcone warstwy społeczności kaszubskiej¹³, nie zaś o język polski z kaszubskimi dialektyzmami. Według Olescha¹⁴ jest to polszczyzna świadomie przeplatana elementami gwarowymi. Także analiza językowa przeprowadzona przez H. Kamińską wykazała, że język tłumaczenia jest gwarowo zabarwioną polszczyzną. Autor, pisząc w istocie po polsku, wprowadził najbardziej typowe cechy kaszubskie i północnopolskie, zresztą niezupełnie konsekwentnie¹⁵. Niemniej można w tym dostrzec pierwszą próbę utworzenia literackiego języka kaszubskiego.

Wraz z drukowanym egzemplarzem *Duchownych pieśni* oprawiony jest, powstały znacznie później anonimowy rękopis, zwany *Dodatkiem do Krofēja*¹⁶. Zawartość rękopiśmiennego *Dodatku* jest tego samego rodzaju jak i *Śpiwnika*

¹⁰ Por. F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, Gdańsk 1982, s. 24.

¹¹ Por. H. Kamińska, *O języku Szymona Krofeya*, s. 116.

¹² Por. R. Olesch, *Vorwort*, s. 2; F. Neureiter, *Historia literatury*, s. 24; J. Treder, *Kaszubszczyzna dawnych przekładów tekstów biblijnych*, s. 311.

¹³ Por. F. Lorentz, *Ein neu gefundenes kaschubisches Sprachdenkmal aus dem 17. Jahrhundert*, Monatsblätter herausgegeben von der Gesellschaft für pommersche Geschichte und Altertumskunde (Szczecin) r. 48/1934, nr 9, s. 130.

¹⁴ Por. R. Olesch, *Vorwort*, s. 1-2.

¹⁵ Por. H. Kamińska, *O języku Szymona Krofeya*, *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie*, z. 3-5 (1968), s. 407.

¹⁶ Badania nad językiem tego rękopiśmiennego *Dodatku* przeprowadziły w Polsce J. Zawadzka, *Uwagi o języku rękopiśmiennego dodatku do smoldzińskiego egzemplarza Krofeya*, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 16/1977, s. 137-147 oraz H. Popowska-Taborska, *O kaszubskiej wersji dwóch wierszy Jana Kochanowskiego*, JP XLV/1965, s. 222-226.

Krofeja: stanowią go w całości pieśni kościelne w liczbie 57¹⁷ i jedna, zamieszczona przy końcu, modlitwa. Z wyjątkiem Psalmu XXX w tłumaczenia Jana Kochanowskiego w *Dodatku do Krofeja* nie pojawiają się żadne inne fragmenty biblijne. J. Zawadzka¹⁸, analizując materiał językowy anonimowego *Dodatku*, stwierdziła, że jego podstawę językową stanowi ówczesna polszczyzna w różnym stopniu nasycona dialektyzmami kaszubsko-pomorskimi, które przemawiającą za północnokaszubskim pochodzeniem autorów rękopisu¹⁹

B. Michał Pontanus – *Mały Katechizm*

Drugim zabytkiem pomorskim, zawierającym teksty biblijne po kaszubsku, jest złożona z kilku niezależnych od siebie utworów książka, zwana *Małym Katechizmem Marcina Lutra*²⁰ w tłumaczeniu Michała Pontanusa. Poza krótkimi urywkami znajdujemy w niej także obszerniejsze passusy biblijne zarówno ze Starego jak i Nowego Testamentu.

Mały Katechizm został odkryty wraz z *Duchownymi pieśniami* Krofeja przez F. Tetznera w archiwum parafialnym w Smołdzinie w 1896 r.²¹ Pełny tytuł zabytku brzmi: *In nomine Jesu. Parvus Catechismus D. Martini Lutheri Germanica Vandalicus. Der klenie Catechismus D. Martini Lutheri / Deutsch und Wendisch gegen einander gesetzt / Mit anhang der Sieben Busspsalmen Konig Davids. Mały Catechizm D. Marcina Lutherá Niemiecko-Wandalski ábo Słowięski / to jest z Niemieckiego języká w Słowięski wystáwion y ná jáwnosc wydan / z Przydatkiem Siedm Psálmów Pokutnych krolá Dawida y inszych Potrzebnych rzeczy: osobliwie Historiy Passiy nášzego Pána Jezusa według Ewangelistá Mattheuszá / y niektórych Piesn duchownych. Drukowany w Gdaińsku przez Jerzego Rhetá / Roku Páńskiego 1643*²². Dzieło to miało jeszcze trzy wydania, w latach 1758 i 1828, przy

¹⁷ F. Lorentz mówi o 56 pieśniach; por. tenże, *Zur älteren kaschubischen Literatur*, Archiv für Slavische Philologie, XX 1898, s. 557.

¹⁸ Por. J. Zawadzka, *Uwagi o języku rękopiśmiennego dodatku*, s. 139.

¹⁹ *Tamże*, s. 147.

²⁰ W celu odróżnienia *Małego Katechizmu Marcina Lutra*, którym określane bywa cały zabytek, od jego części będącej katechizmem w sensie ścisłym, dla tego ostatniego w pracy przyjęto nazwę *Katechizm*.

²¹ Por. H. Popowska-Taborska, *Szymon Krofej i Michał Pontanus – nietatwa kwestia autorstwa kaszubskich zabytków*, SFPS 37, Warszawa 2001, s. 89.

²² Jedyny, znany egzemplarz tego wydania znajduje się obecnie w Bibliotece Uniwersyteckiej w Gryfii (Greifswald) pod sygnaturą Br 369.

czym tak zawartość jak i tytuły kolejnych edycji są różne. Wydanie czwarte – fototypiczne sporządzono w Niemczech w 1958 r.²³

Zabytek składa się ze zbioru współprawnych tekstów drukowanych i rękopiśmiennych. Trzon zabytku stanowią dwie drukowane, mające oddzielną paginację części: pochodzący z 1643 r. *Mały Katechizm Marcina Lutra* uzupełniony *Psalmami Pokutnymi Króla Dawida* i drukowana również w 1643 r. u Jerzego Rheta *Pasja* z dołączonymi *Pieśniami Kościelnymi*. Razem z częściami drukowanymi oprawiony jest ręcznie pisany tzw. *Dodatek do Pontanusa*, powstały prawdopodobnie w 1675 r.²⁴

Część pierwsza zawiera *Katechizm, Psalmi Pokutne (Siedm Psalmów Pokutnych krolá Dawida)* oraz *Modlitwę o odpuszczenie grzechów (Nadobna Chrzescyánska y nabożna modlitwá do BOGA wszechmogącego O laskáwe odpuszczenie Grzechow z Bozego słowa y z starych koscielnych náuczarczow Pjismach zebrana)*.

Całość napisana jest w formie trójjęzycznej: w dwóch równoległych kolumnach wydrukowane zostały teksty w języku niemieckim i słowiańskim (tekst niemiecki w lewej, tekst słowiański w prawej kolumnie), zaś wspólne nagłówki do tych tekstów są po łacinie. Podobny, trójjęzyczny układ ma zbiór siedmiu *Psalmów pokutnych*, po każdym z nich podanym zarówno w wersji niemieckiej jak i słowiańskiej, znajduje się ich poetycka parafraza po łacinie.

Na drugą część dzieła składają się: *Pasja* według Mateusza oraz siedem pieśni kościelnych (*Cantiones*). *Pasja* ma własną kartę tytułową, zamieszczoną bezpośrednio przed nią, i otwierającą drugą część dzieła: *Passya to jestá Historya O Męce / Śmierci y pogrzebie Páná naszego Jezusa Chrystusa Zbáwicielá wszegó Swiátá. Druckowány w Gdaińsku przez Jerzego Rheta / Roku Pánskiego / 1643*. Na początku tej części dzieła znajduje się krótka, wierszowana pasja ułożona na podstawie tekstu czterech Ewangelii, spisana tylko w języku słowiańskim. W części dalszej następuje biblijny tekst *Pasji z Ewangelii św. Mateusza* (Mt 26, 1 – 27, 66). *Pasja*, podobnie jak *Katechizm* i *Psalmi* jest trójjęzyczna: w lewej kolumnie znajduje się tekst niemiecki, w prawej słowiański, a nagłówki są łacińskie.

²³ M. Pontanus, *Der kleine Catechismus D. Martini Lutheri Deutsch und Wendisch gegen einander gesetzt Mit anhang Sieben Busspsalmen König Davids, Danzig 1643, und Passionsgeschichte. Danzig 1643*. Nachdruck besorgt von Reinhold Olesch, Böhlau Verlag Köln, Graz 1958.

²⁴ Por. F. Lorentz, *Zur älteren kaschubischen*, s. 559.

Wyłącznie w języku niemieckim zapisane są dwie pierwsze pieśni kościelne – *Cantiones*. Kolejne pieśni oznaczone cyframi od I do V również zachowują układ niemiecko-słowiański i opatrzone są wspólnym łacińskim tytułem.

Na końcu zabytku umieszczony jest ręcznie pisany, tzw. *Dodatek do Pontanusa*. Jest to katechizm ułożony w formie pytań i odpowiedzi na temat wiary, najpierw w jęz. niemieckim, a następnie w słowiańskim.

W całym *Małym Katechizmie* pojawia się wiele fragmentów biblijnych, bądź to pojedynczych wersetów, bądź też całych perykop. Cytuje się w nim 12 ksiąg pochodzących ze Starego Testamentu: Rdz 1, 27-28.31; 2, 18.21-24; 3, 16-19; Wj 18, 21-22; 20, 5-6; Pwt 6, 6-7; 10, 18; 2 Krn 19, 6-7; Ps 2, 11-12; 24, 7; 34, 12; Prz 7, 23; 13, 24; 22, 6; 23, 13; Mdr 6, 10; Syr 2, 15; 7, 1; Iz 1, 16-17; 43, 25; 49, 23; 55, 6-7; Jr 4, 1; Jl 2, 12-13; Za 1, 3. Z Nowego Testamentu cytowanych jest 16 ksiąg: Mt 5, 9-13; 9, 2; 10, 10; 18, 3.15-17; 18, 18; 22, 21; 28, 19; Mk 10, 13-16; 16, 16; Łk 7, 48.50; 10, 7.16; J 3, 16-18; 8, 51; 11, 25-26; 20, 21-23; Dz 5, 29; Rz 6, 4; 13, 1-7.9; 14, 7-9; 1 Kor 6, 9-10; 14, 12.26; Ga 6, 6-7; Ef 5, 22-29; 6, 1-3.4; 6, 5-8.9; Kol 3, 19; 1 Tes 5, 12-13; 1 Tm 2, 1-3; 3, 1-6; 5, 5-6.17-18; 2 Tm 3, 14; Tt 3, 1.5-7; Hbr 13, 17; 1 P 2, 2.13-14.18; 3, 1.3-4.6.7; 5, 5.

Trzykrotnie podane są w *Katechizmie* teksty o ustanowieniu Eucharystii²⁵, które są kompilacją biblijnych tekstów z Ewangelii synoptycznych Mt 26, 26-30; Mk 14, 22-25; Łk 22, 19-20 i 1 Kor 11, 23-26. To samo dotyczy tekstu o posłaniu uczniów. W tym przypadku jest to kompilacja fragmentów z Ewangelii wg św. Mateusza 28, 19 i Ewangelii wg św. Marka 16, 15-16. Dwa razy pojawia się w *Katechizmie* Mateuszowy tekst Modlitwy Pańskiej 28, 19 w wersjach niemal identycznych. Różnica polega jedynie na użyciu w ostatnim wezwaniu raz zwrotu „wybawi od złego” a raz „zbawi od złego”

Ponadto w pierwszej części *Małego Katechizmu* znajduje się siedem psalmów pokutnych przetłumaczonych w całości, są to kolejno: Psalm 32; 6; 38; 51; 102; 130; 143. W części drugiej *Małego Katechizmu* znalazł się fragment Księgi Izajasza 53, 4-6, 1 Listu Piotra 2, 21 oraz tłumaczenie dwóch rozdziałów z Ewangelii Mateusza tj. Pasji 26, 1-27, 66.

Ostatnia strona części pierwszej, zawiera spisane tylko w języku słowiańskim zakończenie. Podaje ono informację dotyczącą tłumacza dzieła: „Ty ksąszky P. BOGU jednotroynemu ku chwały y Zbudowaniu koscioła jego SŁOWIESKIEGO w nasze Pommorske / ná prosbą y ku dziełu tesz

²⁵ Na s. 18 i 73 jest to ta sama wersja; nieco odmienna podana jest na s. 24.

z nakładem дарowanym niektórych pobożnych Mężów spisał / przelszył y ná jáwnosc wydał MICHAŁ MOSTNIK (alias PONTANUS álbo Brückmann Slugá Słowá Bożego w SMOŁDZYNIE / dnia S. MICHAŁA Archángioła Roku PANSKEGO M DC. XLIII. SOLI EEO GLORIA. FINIS”

Badacze zagadnienia uznają za pewny fakt, iż autorem²⁶ przekładu pierwszej części *Malego Katechizmu* był Michał Pontanus²⁷ (ur. najprawdopodobniej 1583, zm. 1654), ewangelicki proboszcz w Smołdzinie, dużej wsi słowińskiej na Pomorzu. Urodził się on w Słupsku i wbrew opinii F. Lorentza nie był Niemcem²⁸, ale raczej kimś, pochodzącym ze zgermanizowanej rodziny pomorskiej postugującej się dobrze kaszubską polszczyzną²⁹. Jak na ówczesne czasy Pontanus był człowiekiem gruntownie wykształconym. Miał rozległą wiedzę filologiczną, oprócz łaciny znał język hebrajski, grecki i syryjski³⁰.

Najczęściej mówi się o Pontanusie jako tłumaczu i wydawcy zarówno pierwszej części *Malego Katechizmu* jak i *Pasji*. Jednak różnice jakie zachodzą między językiem obu dzieł, ich oddzielna paginacja, jak również fakt, iż zakończenie, w którym Pontanus nazwał się autorem tłumaczenia umieszczone jest na końcu części pierwszej a nie na końcu całego dzieła sprawiają, że niektórzy badacze podają w wątpliwość autorstwo Pontanusa odnośnie do *Pasji* i uznają to dzieło za anonimowe³¹. F. Lorentz przypuszcza, iż Pontanus

²⁶ Pogląd ten zakwestionował Z. Szultka. Jego zdaniem *Katechizm* został przełożony przez Krofeja, zaś przez Pontanusa został jedynie przygotowany do druku; por. Z. Szultka, *Język polski w kościele ewangelicko-augsburskim na Pomorzu Zachodnim od XVI do XIX wieku*, Wrocław 1991, s. 167.

²⁷ W literaturze naukowej nazwisko tłumacza *Malego Katechizmu* występuje przeważnie w postaci zlatynizowanej jako Pontanus / Pontan; por. H. Kamińska, *O Michale Pontanusie*, Rocznik Naukowo Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, z. 5-8/1970, s. 125.

²⁸ Odmienny pogląd, wyrażający opinię o niemieckim pochodzeniu Pontanusa prezentuje Z. Szultka, *Studia nad piśmiennictwem „starokaszubskim” w szczególności Michała Brüggemanna alias Pontanusa albo Mostnika (cz. I). Pochodzenie Michała Brüggemanna*, *Slavia Occidentalis* 45/1988, s. 75.

²⁹ Pontanus znał dobrze dialekt kaszubski, a znajomość tę wyniósł najprawdopodobniej z domu. Jego język jest bowiem „wymarłą mową samego miasta Słupska” (F. Lorentz); por. H. Kamińska, *O Michale Pontanusie*, s. 130.

³⁰ Por. F. Tetzner, *Die Slowinzen und Lebakaschuben. Land und Leute, Haus und Hof. Sitten und Gebräuche. Sprache und Literatur im östlichen Hinterpommern*, Berlin 1899, s. 133.

³¹ Por. H.J. Kamińska, *Język i sprawa autorstwa przekładu Pasji z 1643 roku*, Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, z. 20-72/1990, s. 127.

był tłumaczem pozabiblijnego tekstu *Malego Katechizmu Marcina Lutra*, zaś przy tłumaczeniu znajdujących się tam fragmentów biblijnych, a także Psalmów i Pasji oparł się na istniejącym już przekładzie Biblii³² i korzystał z niego przygotowując wydanie *Malego Katechizmu*³³

Język słowiński, w jakim zostało napisane dzieło, określony jest na karcie tytułowej *Malego Katechizmu* jako „wandalski” albo „słowieński”³⁴. Możliwe, że autor używając tego wyrażenia chciał pokreślić odrębność tego języka w stosunku do polskiego języka kościelnego³⁵. F. Lorentz w *Slovinzische Grammatik* stwierdził, że pojęcie „język słowieński” nie oznacza tutaj mowy słowińskiej z przełomu XIX i XX w., lecz że chodzi o język ewangelickich Słowian Pomorza³⁶. Badacz ten wyraził także opinię, iż ów język stanowi próbę stworzenia kaszubskiego języka literackiego i liturgicznego podjętą przez ewangelickich duchownych³⁷

Zdaniem H. Kamińskiej, *Mały Katechizm Marcina Lutra* napisany został w języku polskim, w którym liczne utrwalone zostały XVII-wieczne kaszubsko-słowińskie i północnopolskie dialektyzmy i wykazuje pewne podobieństwo do języka innych religijnych zabytków polsko-kaszubskich, w szczególności *Duchownych pieśni* Krofeja z 1586 r. oraz pochodzących z przełomu XVII i XVIII w. *Perykop smółdzińskich*³⁸. Język ten ma również wiele cech charakterystycznych dla dzisiejszej, zwłaszcza północnej, kaszubszczyzny oraz dla wymarłych gwar słowińskich³⁹. Niektóre z dialektyzmów przejawiających się

³² Nie wiadomo jednak, na jakim wcześniejszym polskim przekładzie Biblii oparł się Pontanus; por. Z. Szultka, *Studia nad piśmiennictwem „starokaszubskim”*, w szczególności *Michała Brüggemanna alians Pontanusa albo Mostnika (cz. II). Szymon Krofej i Michał Brüggemann jako autorzy przekładów pism religijnych*, *Slavia Occidentalis* 46-47/1989-1990, s. 239.

³³ F. Lorentz sugeruje także, że Pontanus przygotowując w ten sposób wydanie *Malego Katechizmu*, mógł skorzystać ze „wzorów mazurskich, które przerobił”; por. tenże, *Gramatyka Pomorska, Z. 1. Wstęp. Źródła. Transkrypcja. Z mapą narzeczy pomorskich (kaszubskich)*, Poznań 1927, s. 45.

³⁴ Wyrażenia „wandalski” i „słowieński” są tutaj synonimami, przy czym pierwsze wyrażenie jest łacińskim odpowiednikiem drugiego.

³⁵ Por. F. Neureiter, *Historia literatury*, s. 27.

³⁶ Por. F. Lorentz, *Slovinzische Grammatik*, St. Petersburg 1903, s. 2.

³⁷ Por. tenże, *Zarys etnografii kaszubskiej*, w: F. Lorentz, A. Fischer, T. Lehr-Splawiński (red.), *Kaszubi. Kultura ludowa i język*, Toruń 1934, s. 10.

³⁸ Por. H.J. Kamińska, *Język Michała Pontanusa*, w: *Studia językoznawcze. Streszczenia prac doktorskich*, t. V, Wrocław 1980, s. 96-97.

³⁹ Por. też, *Język Michała Pontanusa*, s. 96.

w fonetyce, morfologii czy słownictwie, mają szerszy zasięg i obejmują całą Polskę północną⁴⁰. Także język *Pasji* H. Kamińska określa jako polszczyznę nasyconą kaszubsko-słowińskimi oraz północnopolskimi dialektyzmami⁴¹

Na podstawie analizy języka, jakim charakteryzują się poszczególne części dzieła naukowcy wysuwają twierdzenie, że mogły one powstać bądź na obszarach słowińskich⁴², bądź też na przylegających do nich zachodnich krańcach ówczesnej kaszubszczyzny⁴³

C. *Perykopy smoldzińskie*

Trzecim ważnym zabytkiem piśmiennictwa kaszubskiego Pomorza, zawierającym fragmenty tekstów Pisma Świętego, są *Perykopy smoldzińskie*. Dzieło to w zasadniczej części składa się z perykop biblijnych, przeznaczonych do czytania w czasie nabożeństw i kazań.

Pochodzą one z tego samego archiwum parafialnego w Smoldzinie, w którym odkryto Krofeja i Pontanusa. Wiadomość o istnieniu rękopiśmiennego zbioru *Perykop* w tym archiwum została ogłoszona przez F. Lorentza, pod koniec XIX w. *Perykopy* datowane są na lata 1699-1701, a ich tłumaczenia dokonali najprawdopodobniej pastory zachodniopomorskich parafii, o których jednak brak bliższych danych⁴⁴. Po raz pierwszy zostały one opublikowane przez F. Hinza⁴⁵ w 1967 r. jako przedruk z oryginału znajdującego się w Bibliotece Uniwersytetu w Greifswaldzie.

Na podstawie rękopisu Reinhard Fischer sporządził wierny, transliterowy odpis tekstu słowińskiego⁴⁶, który z kolei stał się podstawą pierwszej kompletnej edycji dzieła opublikowanego drukiem przez F. Hinza w Berlinie w 1967 r. Publikacja F. Hinza obejmuje cały tekst, zarówno słowiński jak

⁴⁰ *Tamże*, s. 129.

⁴¹ Por. też, *Język i sprawa autorstwa*, s. 140.

⁴² Por. H. Popowska-Taborska, *Zakres i charakter oddziaływań literackiej polszczyzny na teksty powstałe na Pomorzu w wieku XVI-XVIII*, w: H. Wiśniewska, Cz. Kosyl (red.), *Polszczyzna regionalna w okresie renesansu i baroku*, Wrocław 1984, s. 104.

⁴³ Por. też, *Szymon Krofej i Michał Pontanus*, s. 96.

⁴⁴ Zdaniem F. Lorentza tłumaczenia większości tekstu *Perykop smoldzińskich* dokonał jeden autor, pastor Jan M. Sporgius; por. F. Lorentz, *Zur älteren kaschubischen*, s. 557. Pastor Sporgius był następcą syna Michała Pontanusa, Tomasza, na stanowisku proboszcza parafii smoldzińskiej w latach 1696-1720; por. Z. Szultka, *Studia nad piśmiennictwem (cz. I)*, s. 87.

⁴⁵ F. Hinze (wyd.), *Die Schmolsiner Perikopen*, Berlin 1967.

⁴⁶ Bez tekstu niemieckiego i bez numeracji wierszy; por. *tamże*, s. V.

i niemiecki, oraz przyjmuje numerację wierszy za Biblią Lutra⁴⁷. Jak wyjaśnia sam wydawca, sigle zostały wprowadzone z uwagi na to, iż numeracja podana w samych tylko tytułach perykop nie jest precyzyjna, to znaczy, nie zawsze odpowiada ich faktycznej zawartości. Zarówno w interpunkcji jak i w pisowni tekstu słowiańskiego i niemieckiego zachowano wzorzec oryginału⁴⁸.

Trzon zabytku w wydaniu Hinza stanowią dwie grupy tekstów. W pierwszej znajduje się zbiór perykop biblijnych, w języku słowiańskim i niemieckim, przy czym tekst słowiański zawsze poprzedza tekst niemiecki⁴⁹. Na zbiór ten składa się 149 perykop ułożonych zgodnie z chronologią roku kościelnego, przeznaczonych do odczytywania na poszczególne niedziele i święta. Rozpoczyna się on od czytań na pierwszą niedzielę Adwentu, a kończy czytaniem na 27 niedzielę po uroczystości Trójcy Świętej. Ze Starego Testamentu przytoczone są jedynie fragmenty z Księgi Izajasza (4 razy)⁵⁰ i Księgi Malachiasza (1 raz)⁵¹. Z Nowego Testamentu cytowane są fragmenty 20 spośród 27 Ksiąg⁵². Z Ewangelii najczęściej przytaczane są fragmenty z Mateusza i Łukasza, najrzadziej z Marka. Perykopy z Ewangelii według św. Mateusza występują 28 razy⁵³, z Ewangelii według św. Marka 4 razy⁵⁴, z Ewangelii według św. Łukasza 26 razy⁵⁵, a z Ewangelii według św. Jana

⁴⁷ Biblia przetłumaczona na język niemiecki przez Marcina Lutra została wydana w Wittenberdze w 1534 r. (sam NT ukazał się w 1522 r.). Luter dokonał przekładu Biblii w oparciu o teksty oryginalne: hebrajski ST wydany w Brescii w 1494 r. i grecki NT Erazma z Rotterdamu. Ponadto korzystał również z LXX i łacińskiej Wulgaty, a być może także z wcześniejszych tłumaczeń niemieckich, których do jego wystąpienia było około 18. Wszystkie one były przekładami z Wulgaty. Tłumaczenie Biblii Lutra zyskało ogromne uznanie i miało znaczący wpływ na kształtowanie się niemieckiego języka literackiego; por. F. Gryglewicz, *Biblia. Przekłady na języki nowożytny*, EK, t. II, k. 404.

⁴⁸ Por. F. Hinze (wyd.), *Die Schmolsiner Perikopen*, s. V.

⁴⁹ Por. F. Neureiter, *Historia literatury*, s. 28.

⁵⁰ Wszystkie perykopy podane są według ich kolejności w zbiorze: Iz 9, 2-7; 60, 1-6; 7, 10-16; 40, 1-9.

⁵¹ Ml 3, 1-4.

⁵² Nie pojawiają się fragmenty z 2Tes, Flm, 1 i 2Tm, 2 i 3J i Jud.

⁵³ Mt 21, 1-9; 11, 2-10; 23, 34-39; 3, 13-17; 2, 13-15; 2, 1-12; 8, 1-13; 8, 23-27; 13, 24-30; 17, 1-9; 20, 1-16; 4, 1-11; 15, 21-28; 21, 10-16; 5, 20-26; 7, 15-23; 6, 24-34; 18, 1-11; 22, 34-46; 9, 1-8; 22, 1-14; 18, 23-35; 22, 15-22; 9, 18-26; 24, 15-28; 25, 31-46; 17, 1-9; 25, 1-13.

⁵⁴ Mk 16, 1-8; 16, 14-20; 8, 1-9; 7, 31-37.

⁵⁵ Łk 21, 25-36; 2, 1-14; 2, 33-40; 2, 21; 2, 41-52; 2, 22-32; 8, 4-15; 18, 31-43; 11, 14-28; 1, 26-38; 24, 13-35; 24, 36-47; 16, 19-31; 1, 57-80; 14, 16-24; 15, 1-10; 1, 39-56; 6, 36-42; 5, 1-11; 16, 1-9; 19, 41-48; 18, 9-14; 10, 23-37; 17, 11-19; 7, 11-17; 14, 1-11.

17 razy⁵⁶. Dzieje Apostolskie przytaczane są w ośmiu perykopach⁵⁷, List do Rzymian zachodzi 12 razy⁵⁸, Pierwszy List do Koryntian 9 razy⁵⁹, Drugi List do Koryntian 3 razy⁶⁰, List do Galatów 6 razy⁶¹, List do Efezjan 6 razy⁶², List do Filipian 4 razy⁶³, List do Kolosan 2 razy⁶⁴, Pierwszy List do Tesaloniczan 3 razy⁶⁵, List do Tytusa 1 raz⁶⁶, List do Hebrajczyków 1 raz⁶⁷, List św. Jakuba 2 razy⁶⁸, Pierwszy List św. Piotra 6 razy⁶⁹, Drugi List św. Piotra 2 razy⁷⁰, Pierwszy List św. Jana 3 razy⁷¹ i Apokalipsa św. Jana 1 raz⁷².

W drugiej grupie tekstów znajduje się czternaście modlitw, spośród których pięć podanych jest zarówno w języku słowiańskim jak i niemieckim, sześć tylko w języku niemieckim i trzy w języku słowiańskim. Są to kolejno: *Modlitwa po kazaniu* w języku niemieckim, *Upomnienie dla przystępujących do komunii*, *Ojcze nasz*, *Modlitwa na komunię* i dwie *Modlitwy po komunii* – po słowiańsku i po niemiecku, następnie: *Błogosławieństwo*, *Kolekta ze mszy św. pogrzebowej*, *Modlitwa pogrzebowa*, *Benedictio* (błogosławieństwo) i *Pieśń uwielbienia* – po niemiecku i trzy *Modlitwy po słowiańsku*.

Na podstawie badań cech językowych naukowcy próbują zlokalizować miejsce powstania zabytku. Skłaniają się przy tym do umieszczenia *Perykop* na zachód od dzisiejszych dialektów kaszubskich, to jest na obszarze dialektów słowińskich, gdzie obserwowano charakterystyczne cechy językowe, m.in. mie-

⁵⁶ J1, 19-28; 21, 20-24; 1, 1-14; 2, 1-11; 6, 1-15; 8, 46-59; 20, 19-29; 10, 12-16; 16, 16-23; 16, 5-15; 16, 23-27; 15, 26-27 i 16, 1-4; 14, 23-31; 3, 16-21; 10, 1-11; 3, 1-15; 4, 47-54.

⁵⁷ Dz 6, 8-15; 7, 51-59; 10, 34-43; 13, 26-33; 1, 1-11; 2, 1-13; 10, 42-48; 8, 14-17.

⁵⁸ Rz 13, 11-14; 15, 4-13; 12, 1-6; 12, 6-16; 12, 17-21; 13, 8-10; 11, 33-36; 12, 9-18; 8, 18-23; 6, 3-11; 6, 19-23; 8, 12-17.

⁵⁹ 1Kor 4, 1-5; 9, 24-27 i 10, 1-5; 11, 19-33 i 12, 1-9; 11, 23-32; 5, 6-8; 10, 6-13; 12, 1-11; 15, 1-10; 1, 4-9.

⁶⁰ 2Kor 11, 19-33 i 12, 1-9; 6, 1-10; 3, 4-11.

⁶¹ Ga 4, 1-7; 3, 23-29; 4, 21-31; 3, 15-27; 5, 16-24; 5, 25-26 i 6, 1-10.

⁶² Ef 5, 1-9; 3, 13-21; 4, 1-6; 4, 22-28; 5, 15-21; 6, 10-17.

⁶³ Flp 4, 4-7; 2, 5-11; 1, 3-11; 3, 17-21.

⁶⁴ Kol 3, 12-17; 1, 9-14.

⁶⁵ 1Tes 4, 1-17; 4, 13-18; 5, 1-11.

⁶⁶ Tyt 2, 11-14.

⁶⁷ Hbr 9, 11-15.

⁶⁸ Jk 1, 16-21; 1, 22-27.

⁶⁹ 1P 4, 12-19; 2, 21-25; 2, 11-17; 4, 8-11; 5, 6-11; 3, 8-15.

⁷⁰ 2P 1, 16-21; 3, 3-14.

⁷¹ 1J 5, 4-10; 4, 16-21; 3 13-18.

⁷² Ap 12, 7-17.

szanie się na gruncie niemieckim spółgłosek dźwięcznych i bezdźwięcznych⁷³ Przepuszczenie, iż *Perykopy* powstały w samym Smołdzinie, by służyć ewangelickiej ludności tamtejszej parafii, może potwierdzać fakt, iż zachodzi duża zbieżność między językiem *Perykop* a językiem innego, pochodzącego z początku XVIII w. zabytku, *Przysięgami słowińskimi z Wierzchocina*⁷⁴. Ten ostatni, dokładnie zlokalizowany przez badaczy jako powstały w Wierzchocinie zabytek⁷⁵, charakteryzuje się tym samym zespołem fonetycznych i morfologicznych cech dialektycznych co *Perykopy smołdzińskie*⁷⁶.

Perykopy smołdzińskie, podobnie jak i wcześniejsze zabytki językowe powstałe na ziemiach kaszubsko-słowińskich z dziełami Krofeja i Ponatusa na czele, nie są uważane przez wszystkich naukowców za zabytek w sensie ścisłym kaszubski⁷⁷. Język *Perykop* określony bywa jako język ówczesnej, to jest siedemnastowiecznej polszczyzny literackiej z domieszką poszczególnych dialektyzmów pomorskich o większym lub mniejszym stopniu nasilenia⁷⁸. Podobnie jak u Krofeja i Pontanusa⁷⁹, tak i tutaj, obok język polskiego, który uważa się za podstawę zabytku, występuje wiele pomorskich form leksykalnych i morfologicznych oraz zjawisk fonetycznych charakterystycznych dla kaszubszczyzny i słowińszczyzny⁸⁰.

Osobne miejsce zajmują w zbiorze smołdzińskim dwa fragmenty biblijne, których odczytanie przypada na 6 niedzielę po Trzech Królach: 2P 1, 16-21 i Mt 17, 1-9⁸¹. O języku tych tekstów F. Lorentz wypowiada się następująco: „Podjęto tu próbę, co prawda dość nieudolną i nie przeprowadzoną do końca,

⁷³ Por. H. Popowska-Taborska, *Zabytki piśmiennictwa kaszubskiego*, w: E. Breza (red.), *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna. Najnowsze dzieje języków słowińskich*, Opole 2001, s. 74.

⁷⁴ Por. J. Zieniukowa, *Die Schmolsiner Perikopen*, *Poradnik Językowy*, z. 2/1968, s. 163.

⁷⁵ Por. H. Popowska-Taborska, *Zabytki piśmiennictwa*, s. 75; zob. też, *Przysięgi słowińskie z Wierzchocina*, *Zeszyty Problemowe Nauki Polskiej*, t. XXII/1961, *Słowińcy, ich język i folklor*, s. 87-107.

⁷⁶ Smołdzino położone jest o 4 km na północny zachód od Wierzchocina.

⁷⁷ Por. H. Popowska-Taborska, *Uwagi o języku Perykop smołdzińskich*, JP XLVIII/1968, s. 34.

⁷⁸ Por. J. Zieniukowa, *Die Schmolsiner Perikopen*, s. 162.

⁷⁹ F. Neureiter uważa, iż język *Perykop* na ogół zgadza się z językiem *Śpiewnika* Krofeja i *Małego Katechizmu* Ponatusa; por. tenże, *Historia literatury*, s. 29.

⁸⁰ Por. J. Zieniukowa, *Die Schmolsiner Perikopen*, s. 162.

⁸¹ Autorstwo tych perykop Z. Szultka przypisuje proboszczowi parafii smołdzińskiej U. Engellandowi, który pełnił ten obowiązek w latach 1734-1782/85; por. tenże, *Studia nad piśmiennictwem (cz. II)*, s. 243-244.

oddania na piśmie dźwięków kaszubskich, jest to więc pierwsza próba pisania rzeczywiście po kaszubsku⁸².

D. Różne wersje *Ojcze nasz*

„*Ojczenasz*” ze *Szczenurza*

Pierwszym samoistnym zabytkiem Modlitwy Pańskiej jest tzw. kaszubskie *Ojczenasz*, które odkrył wielkopolski językoznawca Adam Tomaszewski w Bibliotece Państwowej w Berlinie w 1938 r.⁸³ Przyjmuje się, że jest to zbytek z XIX w., sprzed 1840 r., zapisany przez niejakiego Schadowskiego ze Szczenurza koło Lęborka. Zapis tekstu, noszącego cechy północnej kaszubszczyzny świadczy o trudzie w posługiwaniu się słowiańską pisownią przez autora, który uległ już znacznej germanizacji⁸⁴.

„*Wójcenaś*” F. Ceynowy

Modlitwa Pańska w przekładzie F. Ceynowy uważana jest za jej pierwszy najbardziej kaszubski zapis. Został on opublikowany w dziele Ceynowy *Pjnc głownech wóddzałov Evangjelickjeho Katechizmu...* (1861), po czym wznowiony w pełnej wersji wraz z komentarzem w bibliofilskim wydaniu *Kaszubskie teksty modlitewne Floriana Ceynowy* w Wejherowie w 1992 r.

„*Ojcze nasz*” słowiński

Jest to wersja Modlitwy Pańskiej zanotowana podczas podróży w połowie lat 90. XIX w. po ziemiach słupskiej, lęborskiej i bytowskiej przez adwokata i historyka pochodzącego z Wielkopolski, Alfonsa Parczewskiego. Zanotował on modlitwę *Ojcze nasz* podyktowaną mu przez jedną z kobiet słowińskich i opublikował w pracy pt. *Szczątki kaszubskie w prowincji pomorskiej* (Poznań 1896)⁸⁵.

2. Przekłady współczesne

Po długiej przerwie w publikacji tekstów biblijnych w języku kaszubskim za rzeczywiście imponujące⁸⁶ należy uznać dokonania katolickich tłumaczy tek-

⁸² Por. F. Lorentz, *Zarys etnografii kaszubskiej*, s. 11.

⁸³ Szerzej na ten temat zob. A. Tomaszewski, *Kaszubskie Ojczenasz i inne urywki tekstów ze Szczenurza*, *Slavia Occidentalis*, t. XVII/1938, s. 113-125.

⁸⁴ Por. S.J., *Kaszubskie wersje Pater noster*, *Pomerania* 9/2000, s. 14.

⁸⁵ *Tamże*.

⁸⁶ Por. J. Treder, *Tłumaczenia Biblii na język kaszubski*, w: S. Rzepczyński (red.), *Biblia*

stów Pisma Świętego w drugiej połowie XX w. „Pomostem” między XVI-XVIII w. a drugą połową XX w. może być publikacja F. Ceynowy z 1861 r.: *Pjnc głownech wóddzałov Evangielickjeho Katechizmu z Njemjeckjeho na Kašebśko-Słowjenskji jęzek przeložel Wójkasin ze Sławóšena. Roku Panskjeho 1861. V dodatku: Spówjędz e Nabóženstwo codzenne*⁸⁷ Wprawdzie nie dotyczy ona kwestii tłumaczeń Biblii, ale nawiązuje do dziełka Pontanusa.

Przekładu mniejszych lub większych części Pisma Świętego dokonało w XX w. kilku współczesnych tłumaczy Biblii, zarówno duchownych, jak i świeckich. Do duchownych translatorów należy przede wszystkim ks. Franciszek Grucza, który przetłumaczył z łaciny cztery *Ewangelie*, przy czym najpierw każdą z nich wydał oddzielnie, a następnie wszystkie razem w poznańskim *Hlondianum* w 1992 r.⁸⁸ W 2001 r. w Gdańsku ukazało się drukiem tłumaczenie z języka greckiego na kaszubski Ewangelii według św. Marka, franciszkanina, o. Adama R. Sikory⁸⁹ W tłumaczeniu tego samego autora w 2003 r. ukazały się w Poznaniu w ramach edycji *Verba Sacra*⁹⁰, tłumaczone również z greki na kaszubski Ewangelie Dzieciństwa oraz Hymn o Logosie.

W czterechsetną rocznicę wydania Biblii Wujka wydał drukiem cały Nowy Testament⁹¹ przetłumaczony z języka polskiego na kaszubski człowiek świecki, Eugeniusz Gołąbek. Wydanie to poprzedziły wcześniej publikowane perykopy z Ewangelii tegoż tłumacza⁹² W 1999 r. ukazała się wydana drukiem Księga Psalmów⁹³, przetłumaczona z języka polskiego na kaszubski przez tego samego autora. Jednak pierwsze próby przekładu Biblii na język kaszubski na Pomorzu Gdańskim podjęte zostały już w latach 60. XX w. Wówczas to z inicjatywy Towarzystwa Biblijnego z Londynu podjął się pracy nad tłumaczeniem na język kaszubski Nowego Testamentu Alojzy Nagel⁹⁴. Niestety,

w kulturze. Materiały z sesji zorganizowanej przez Katedrę Filologii Polskiej WSP w Słupsku i Wyższe Seminarium Duchowne w Koszalinie, Słupsk 1996, s. 274.

⁸⁷ Wydane u J. Hauffego w Świeciu.

⁸⁸ *Kaszëbskò Biblëjò. Nowi Testament. IV Ewanjelje. Z łacëznë przeložel na kaszëbsczi jãzëk ks. Franciszek Grucza*, Poznań 1992.

⁸⁹ *Ewanielëjò wedle swiãtëgñ Marka*, Gdańsk-Nałęczów-Poznań 2001.

⁹⁰ *Biblia kaszubska (J 1, 1-14; Mt 1-2; Łk 1-2)*, Poznań 2003.

⁹¹ *Świëté Pismiona Nowego Testamentu. Na podstawie Biblii Tysiąclecia (Wyd. III popr., 1982) skaszëbil Eugeniusz Gołąbek*, Gdańsk 1993.

⁹² *Nauczanié w przepowióstkach. Wëjimk z Nowégò Testamentu*, Gdańsk 1982.1985.1989.

⁹³ *Knëga Psalmów*, Gdańsk 1990.

⁹⁴ Por. J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska. 1945-1980*, Warszawa 1986, s. 277.

drukiem ukazała się jedynie jedna perykopa z Ewangelii według św. Marka⁹⁵ Opublikował ją w Monachium w 1973 r. Ferdynand Neureiter.

Bliższa prezentacja tych przekładów zostanie dokonana w porządku chronologicznym ich publikacji.

A. Alojzy Nagel

Pierwszym autorem tłumaczenia jest pochodzący z Kielna w powiecie wejherowskim Alojzy Nagel. Urodził się w 1930 r. Należy on do grona najwybitniejszych poetów kaszubskich swego pokolenia. W latach 1947-1950 uczęszczał do liceum Księży Werbistów w Górnej Grupie koło Grudziądza. Dwa lata był w nowicjacie w Pieniężnie koło Olsztyna, stan zdrowia nie pozwolił mu jednak na kontynuację studiów teologicznych w Zgromadzeniu Księży Werbistów. W tym czasie w znacznym stopniu opanował łacinę. Jako człowiek świecki w 1957 r. zadebiutował drobnymi wierszami i wraz z upływem czasu jego twórczość zyskiwała coraz większe uznanie. Alojzy Nagel wyznał w opublikowanej w 1986 r. książce J. Drzeżdżona: „W połowie lat sześćdziesiątych Towarzystwo biblijne z Londynu zwróciło się do mnie z propozycją, abym przetłumaczył Nowy Testament na język kaszubski. Podjąłem tę pracę, ale z powodu braku czasu nie mogłem jej, jak dotąd, dokończyć”⁹⁶

Trudno ustalić, jakiej części translacji zdołał dokonać A. Nagel. Faktycznie bowiem publikacji doczekała się jak dotąd tylko jedna perykopa z Ewangelii według św. Marka, którą w *Kaschubische Antologie*, wydanej w 1973 r. w Monachium zamieścił F. Neureiter⁹⁷. Obejmuje ona tekst Mk 4, 3-20. Po tekście kaszubskim, który A. Nagel przełożył prawdopodobnie z łaciny, Neureiter daje swoje tłumaczenie na język niemiecki. W kilka lat po publikacji tej perykopy F. Neureiter napisał: „Wręcz monumentalny charakter ma zamysł Nagla przełożenia na kaszubski Nowego Testamentu. Miejmy nadzieję, że zdoła on doprowadzić do końca to olbrzymie dzieło. Przypowieść o siewcy, którą zgodził się opublikować, świadczy w każdym razie o doskonałym opanowaniu biblijnego tekstu”⁹⁸

Przekład Nagla był obiecujący pod względem językowym. Już bowiem pierwszy tomik poezji *Procem nocë*, który ukazał się w 1970 r., zapowiadał

⁹⁵ *Przypowieść o siewcy*, w: F. Neureiter, *Kaschubische Anthologie*, München 1973, s. 280.

⁹⁶ J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura*, s. 277.

⁹⁷ Por. F. Neureiter, *Kaschubische Anthologie*, s. 280.

⁹⁸ Por. tenże, *Historia literatury*, s. 244.

jego nieprzeciętny talent poetycki. I chociaż Nagel jest przede wszystkim poetą lirycznym i głęboko refleksyjnym, to uznanie zyskały także jego utwory pisane prozą. Można więc było żywić nadzieję, że jego przekład Nowego Testamentu odbijając będzie wysoki poziom twórczości, „przewyższający wszystkie dotychczasowe osiągnięcia poetów kaszubskich tego pokolenia”⁹⁹. Nie należy jednak wykluczać, że istnieją w rękopisie większe części tekstów biblijnych w jego tłumaczeniu.

B. Ks. Franciszek Grucza

W 1992 r. najpierw oddzielnie, a potem jako całość ukazały się cztery Ewangelie w przekładzie ks. Franciszka Gruczy. Ks. Franciszek Grucza urodził się w 1911 r. w Pomieczyńskiej Hucie w powiecie kartuskim. W 1934 r. ukończył gimnazjum w Wejherowie, a w 1939 r. Seminarium Duchowne w Pelplinie. Po wojnie został proboszczem w Sopocie i pełnił tę funkcję aż do emerytury.

F. Grucza należał do grupy literacko-ideowej tzw. Zrzeszeńców, pozostających ogólnie pod wpływem A. Majkowskiego (pośrednio także F. Ceynowy i S. Ramuła), akcentujących językową odrębność Kaszubów¹⁰⁰. Głosił kazania po kaszubsku, zwłaszcza do pielgrzymów w Wejherowie i Sianowie. Przetłumaczył na kaszubski podstawowe części kanonu mszy św. Nie wiadomo dokładnie kiedy zaczął przekładać teksty biblijne. Na jego osiemdziesiąte urodziny ks. dr Antoni Klein wydał w drukarni Hlondianum w Poznaniu cztery książeczki Ewangelii¹⁰¹, które wyszły potem razem jako *Kaszëbskô Biblëjô. Nowi Testament. IV Ewanjelje*¹⁰². Poza Ewangeliami zamieszczone zostały słowa abp. T. Goćłowskiego i bp. J. Szłagi oraz *Przedesłów* autorstwa tłumacza, a także słowa *Od Redakcji*, podpisane przez ks. A. Kleina i E. Pryczkowskiego. W tych częściach odnaleźć można informacje o celach przekładu. Na końcu znajduje się *Wëmowa a pjisënk i Słowórz wëzdrzanëch wërazów* – słowniczek i uwagi o języku kaszubskim, i o zastosowanej pisowni¹⁰³. Przekład ks. F. Gruczy opatrzony został *imprimatur* arcybiskupa gdańskiego T. Goćłowskiego i *nihil obstat* bp. J. Szłagi.

⁹⁹ Tamże, s. 245.

¹⁰⁰ Por. J. Treder, *Tłumaczenia Biblii*, s. 278.

¹⁰¹ *Ewanjelio św. Mateusza*, Poznań 1992; *Ewanjelio św. Marka*, Poznań 1992, *Ewanjelio św. Łukasza*, Poznań 1992; *Ewanjelio św. Jana*, Poznań 1992.

¹⁰² *Kaszëbskô Biblëjô. Nowi Testament. IV Ewanjelje*.

¹⁰³ Autorem tych dwóch części jest J. Treder, *O słowniczku i uwagach o wymowie i pisowni w tłumaczeniu Ewangelii ks. F. Gruczy*, Pomerania 11/1993, s. 32.

Przekład dokonany przez ks. Gruczę spotkał się z żywą reakcją językoznawców. Ich zdaniem tłumaczenie ks. F. Gruczy sytuuje się w nurcie akcentującym własną ortografię, bazując na założeniach ideowych Zrzeszeńców. Język przekładu nawiązuje jednak do koncepcji Zrzeszeńców jedynie ogólnie¹⁰⁴. W jednym z wywiadów sam tłumacz informuje, że 80 % słownictwa zaczerpnął z żywej mowy, a resztę ze słownika A. Labudy i ustnie od J. Trepczyka¹⁰⁵. Sięgnął też do niektórych słów zawartych w dziełach Krofeja i Pontanusa oraz do słowińskich tekstów spisanych przez M. Rudnickiego i A. Hilferdinga. Pytany o polonizmy i germanizmy stwierdził: „Kaszëbizna jest od tysiąca lat pod opieką katolickiego polskiego Kościoła (...) Nie mogło to nie wywrzeć na nią przemożnego wpływu (...) Nie można też zapomnieć o pewnym wpływie niemczyzny”¹⁰⁶.

O kwestiach zarówno ogólnych, jak i szczegółowych przekładu ks. Gruczy pisał E. Breza¹⁰⁷ i F. Kluge¹⁰⁸. J. Treder¹⁰⁹ pisał łącznie o przekładzie ks. F. Gruczy i E. Gołąbka, a K. Sroka¹¹⁰ prowadził badania stopnia idiosynkrazmu obu translacji. Krytyczna ocena przekładu ks. Gruczy wypadła niejednolicie: przez jednych naukowców translacja ta została uznana za mało udaną¹¹¹, inni ocenili ją pozytywnie. Zarzuty jakie kierowano pod jej adresem podał E. Breza w *Poradniku encyklopedycznym* z 2002 r.: „Gruczy zarzuca się niewierność filologiczną wobec oryginału, przyjmowanie form sztucznych, np. *morżëce* «jezioro», ich tworzenie, np. *uscé* lub *usce* «usta», zapożyczenia się u Czechów, np. *radnica* «Pretorium», *podoba* «przypowieść», u Rosjan, np. *goscynica* «gospoda», brak wycucia stylistycznego, np. *zańc* «począć» o NM Pannie i św. Elż-

¹⁰⁴ Por. J. Treder, *Tłumaczenia Biblii*, s. 286n.

¹⁰⁵ Zarówno A. Labuda jak i J. Trepczyk należeli do grona Zrzeszeńców.

¹⁰⁶ Por. J. Treder, *Tłumaczenia Biblii*, s. 282.

¹⁰⁷ E. Breza, *Ewangelie po kaszubsku*, Pomerania 2/1993, s. 30-34; tenże, *Przekład Ewangelii na kaszubskie ks. Franciszka Gruczy a tradycja polskich przekładów Pisma Św.*, w: Jan Jakub Wujek, *tłumacz Biblii na język polsk. W czterechsetna rocznicę wydania Nowego Testamentu 1593-1993*. Księga referatów wygłoszonych na konferencji 26 kwietnia 1993, Łódź 1994, s. 171-186; tenże, *Język przekładu Ewangelii na kaszubski ks. Franciszka Gruczy*, *Studia z Filologii Polskiej i Słowińskiej*, t. 32/1995, s. 301-324.

¹⁰⁸ F. Kluge, *Eine Bibel für die Kaschuben. Zur Vorgeschichte der ersten kaschubischen Bibelübersetzung*, w: G. Schulz (wyd.), *Kirche im Osten*, 37, Göttingen 1994, s. 35-61.

¹⁰⁹ J. Treder, *Tłumaczenia Biblii*, s. 286-303.

¹¹⁰ K.A. Sroka, *Śladami kaszubskich tłumaczeń Biblii*, w: J. Treder (red.), *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, Gdańsk 1995, s. 101-127.

¹¹¹ Por. J. Treder, *Tłumaczenia Biblii*, s. 289.

biecie, *chlěchac* «płakać» (Chrystus do matki zmarłego młodzieńca z Naim, Łk 7, 13). Tłumaczenie to jest dowodem eksperymentowania na języku, na użytek religijny mało przydatne. Utrwalił jednak Grucza wiele regionalnie ograniczonych archaizmów, np. *klěczné* «jalmużna», dobrze wyczuł rzeczownikowe użycie przymiotników typu *slěbny* «maż», *slěbno* «żona», *slěžebnô* «służąca», *namiestny* «namiestnik»¹¹². Podstawą tłumaczenia ks. Gruczy miał być łaciński przekład tzw. Neowulgaty (1970), ale analiza filologiczna E. Brezy wykazała, że mocno opierał się na Biblii Tysiąclecia¹¹³

Pozytywną opinię o tłumaczeniu wyraził bp prof. Jan Szlaga, który napisał m.in. „Osobiście odnoszę wrażenie, że o szczególnym piętnie i pięknie języka tego przekładu zadecydowała umiejętna archaizacja kaszubszczyzny. Według mego mniemania jest ona wiarygodna. Pod względem teologicznym przekład jest poprawny, a archaizacja języka dodaje mu wyjątkowego dostojęstwa, którym powinien się charakteryzować przekład Biblii i sam język biblijny. Uważam nawet, że ks. Grucza stworzył swoim przekładem udaną próbę języka biblijnego kaszubszczyzny. Wierność tego przekładu oceniam bardzo wysoko, dobre są także wstępy i noty”¹¹⁴. Słowa aprobaty dla przekładu wyraził także ówczesny biskup gdański Tadeusz Gocłowski w liście z dn. 12 stycznia 1992 r. do ks. prał. Franciszka Gruczy zamieszczonym na początku przekładu¹¹⁵. Słowa pochwały pod adresem tłumaczenia wyrazili także m.in. historyk Pomorza prof. G. Labuda¹¹⁶ oraz literat i historyk literatury Jan Drzeżdżon¹¹⁷

Tłumaczenie ks. Franciszka Gruczy ukazało się na krótko przed jego śmiercią. Zmarł 22 kwietnia 1993 r. Niewątpliwie jednak przekład ten zyska trwałe miejsce nie tylko w historii przekładów literackich¹¹⁸, ale także w historii translacji tekstów biblijnych na język kaszubski, jako pierwsze kaszubskie tłumaczenie czterech Ewangelii w Kościele katolickim.

¹¹² E. Breza, *Biblia po kaszubsku*, w: J. Tredler (red.), *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, Gdańsk 2002, s. 23.

¹¹³ *Tamże*.

¹¹⁴ Opinia teologiczna bp. Jana Szlaga, w: *Kaszëbskô Bibljô*, s. 6.

¹¹⁵ *Tamże*, s. 5.

¹¹⁶ Por. A. Jabłoński, E. Pryczkowski, *Gorzko wobec recenzji prof. Brezy*, *Pomerania* 7-8/1993, s. 47.

¹¹⁷ E. Breza, *Przekład Ewangelii na kaszubskie*, s. 185.

¹¹⁸ Niektórzy językoznawcy nie dostrzegają bowiem w tym przekładzie walorów religijnych a jedynie tylko literackie. Tak np. E. Breza, *Język przekładu Ewangelii na kaszubski ks. Franciszka Gruczy*, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, t. 32/1995, s. 324.

C. Eugeniusz Gołąbek

W rok po przekładzie ks. F. Gruczy ukazał się drukiem cały Nowy Testament w tłumaczeniu Eugeniusza Gołąbka¹¹⁹. Nowy Testament w tłumaczeniu E. Gołąbka wydano za zgodą 245. Konferencji Biskupów Diecezjalnych, obradującej 28 lutego 1991 r. Tekst przekładu poprzedza *Słowo wstępne Jego Ekscelencji arcybiskupa metropolii szczecińsko-kamińskiej* Mariana Przykuckiego, *Słowo wstępne Jego Ekscelencji biskupa diecezjalnego pelplińskiego* Jana Szlagi oraz wprowadzeniu samego tłumacza *Do Czëtińców*. Po tekście biblijnym zamieszczono *Słowôrz biblijny* oraz *Słowôrz kaszëbsko-pòlszczi*.

Już kilka lat wcześniej (1982, 1985 i 1989 r.) tłumacz ten wydał w Gdańsku fragmenty Nowego Testamentu w publikacji pt. *Nauczanié w przepowióstkach. Wëjimk z Nowégò Testamentu ze Słowem wstëpnym* biskupa chełmińskiego M. Przykuckiego. 11 czerwca 1987 r., podczas pobytu Ojca Świętego Jana Pawła II w Gdyni, wręczono bibliofilski egzemplarz tego wydania papieżowi. W 1999 r. E. Gołąbek wydał spośród ksiąg Starego Testamentu, *Księgę Psalmów*¹²⁰. Przekład ten poprzedzony jest *Dekretem* prymasa Polski kard. Józefa Glempa z 22 stycznia 1999 r., zezwalającym na druk tej księgi oraz *imprimatur* ks. dr. W. Lauera, wikariusza generalnego Kurii Metropolitarnej Gdańskiej. Po tekście biblijnym zamieszczono *Słowôrz biblijny* oraz *Słowôrz kaszëbskò-pòlszczi*.

E. Gołąbek, urodzony w 1949 r. w Osowej, przekładem Biblii zajął się w 1979 r.¹²¹, chociaż E. Breza wskazuje już na lata 60. XX w., jako początek tłumaczenia przez niego Ewangelii według św. Mateusza¹²². E. Gołąbek jest z zawodu elektrykiem, a z zamiłowania felietonistą i muzykiem. Z językiem kaszubskim osłuchał się od dziecka, ale zaczął nim mówić dopiero na początku lat 70.¹²³, co ułatwiło mu wytworzenie własnej ogólnej odmiany kaszubszczyzny¹²⁴. Jak sam przyznaje, na jego poglądy wpływ wywarli językoznawca i etnograf S. Ramułt oraz publicysta i czołowy działacz społeczno-polityczny w ruchu kaszubskim A. Majkowski, a ze współczesnych L. Bądkowski, ideolog ruchu kaszubsko-pomorskiego¹²⁵.

¹¹⁹ *Święte Pismiona Nowego Testamentu. Na podstawie Biblii Tysiąclecia...*

¹²⁰ *Knéga Psalmów*.

¹²¹ Por. J. Treder, *Tłumaczenia Biblii*, s. 277.

¹²² Por. E. Breza, *Biblia po kaszubsku*, s. 22.

¹²³ Por. E. Gołąbek, *Moja stegna do kaszëbiznë*, w: J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska*, s. 323-331.

¹²⁴ Por. J. Treder, *Tłumaczenia Biblii*, s. 277.

¹²⁵ Por. tenże, *Gołąbek Eugeniusz*, w: tenże, *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, Gdańsk 2002, s. 60.

E. Gołąbek zdecydował się przetłumaczyć Nowy Testament z języka polskiego, gdyż jak oświadczył we *Wstępie* swego przekładu, nie zna greki ani łaciny¹²⁶. Tłumaczenie Nowego Testamentu E. Gołąbka opiniowali: abp H. Muszyński, językoznawcy E. Breza i J. Treder, historyk J. Borzyszkowski oraz J. Trepczyk, autor *Słownika polsko-kaszubskiego*. E. Gołąbek wyjaśnia¹²⁷, że przekład Nowego Testamentu na kaszubski rozpoczął w 1979 r. Opierając się na drugim wydaniu Biblii Tysiąclecia. Jednak po ukazaniu się trzeciego wydania dokonał poprawek w dotychczasowym tłumaczeniu czterech Ewangelii i Dziejów Apostolskich według nowo wydanego tekstu. Ponadto wyjaśnia, że w swojej pracy translatorskiej posiłkował się także dziesięcioma innymi polskimi przekładami¹²⁸ Nowego Testamentu, a nawet sięgał do wersji rosyjskiej i czeskiej Biblii dla dzieci.

Przekład został przyjęty przez teologów i językoznawców z uznaniem i aprobatą. W słowie wstępnym do wydania dwaj biskupi – M. Przykucki i J. Szłaga – wyrazili swoje uznanie dla tej translacji. Bp Przykucki podkreślił umiejętność oddania w przekładzie specyfiki kaszubskich zwrotów. Pisze m.in.: „Tłumacz do tekstu świętego wnosi nie tylko słowa kaszubskie, ale także obyczaj i kulturę kaszubską. Do Zbawiciela np. mówi *Wě*, jak to czyni zawsze lud pomorski w zwrotach do rodziców, sąsiadów, ludzi starszych, których chce uszanować”¹²⁹. Z kolei bp J. Szłaga napisał: „Cieszę się ogromnie, jako jeden z małej, kaszubskiej ojczyzny, że Słowo Boże zostało przetłumaczone na

¹²⁶ Por. *Święte Pismiona Nowego Testamentu*, s. 12.

¹²⁷ Por. *Do Czëtińców*, w: *tamże*, s. 12.

¹²⁸ *Pismo Święte Nowego Testamentu*, tłum. S. Kowalski, IW Pax, Warszawa 1958; *Święta Ewangelia Pana naszego Jezusa Chrystusa i Dzieje Apostolskie* (autor przekładu nie podany), Poliglotta Vaticana, Watykan 1958; *Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, nowy przekład opracowany przez Komisję Przekładu Pisma Świętego, Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne, Warszawa 1981; *Pismo Święte Nowego Testamentu*, przekład zespołu pod red. M. Wolniewicza, Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1985; *Nowy Testament Jezusa Chrystusa*, w przekładzie ks. Jakuba Wujka, opracowanie: ks. A. Szlagowski, Wydawnictwo Księży Jezuitów, Kraków 1923; *Pismo Święte Nowego Testamentu*, nowy przekład z Wulgaty ks. E. Dąbrowskiego, wydanie siódme poprawione, Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań-Warszawa-Lublin 1958; *Pisma Świętego Jana Ewangelisty*, przełożył Roman Brandstaetter, IW Pax, Warszawa 1978; *Nowy Testament Pana naszego Jezusa Chrystusa* (autor przekładu nie podany), Trinitarian Bible Society, London 1986.

¹²⁹ *Słowo wstępne Jego Ekscelencji Arcybiskupa Metropolii Szczecińsko-Kamieńskiej*, w: *Święte Pismiona*, s. 7.

język kaszubski i będzie odtąd rozbrzmiewać w mowie F. Ceynowy, A. Majkowskiego, Sługi Bożego Biskupa K. Dominika i ks. B. Sychty...¹³⁰

Zdaniem E. Brezy, przekład ten należy do wiernych i zarazem ogólnie językowo udanych. Breza podkreśla, że w języku przekładu Gołąbka nie zauważa się przesadnego neologizowania i synonimii, „nieliczne neologizmy są trafne, nie ma form sztucznych, wyszukanych i zaskakujących znaczeń wyrazów”¹³¹.

J. Treder podzielił tę opinię, pisząc: „Tłumacz głęboko wczuł się w treści biblijne i również w «atmosferę» języka, jaką oddało jego kaszubskie tłumaczenie dzięki swoistej harmonii między duchem Biblii i kaszubszczyzny w ogóle, szczególnie w sferze leksyki i składni. Kaszubszczyzna tego przekładu jest zrozumiała dla każdego Kaszuby dlatego, iż zasada się na autentycznej współczesnej mowie kaszubskiej, ma więc w zasadzie charakter tzw. dynamiczny, w mniejszym natomiast stopniu uległa wykształconym typom kaszubszczyzny literackiej, w której współistnieją też inne złoza. Istotna to zaleta zważywszy, że Kaszubi wnoszą z domu różne lokalne odmianki swej mowy macierzystej. Dzięki tej postawie i nieakceptowaniu (bądź istniejących w rzeczywistości, bądź tworzonych sztucznie) różnic słownikowych między kaszubszczyzną a ogólną polszczyzną, szukając raczej między tymi systemami analogii, przekład zrozumie nawet nie-Kaszuba”¹³².

E. Gołąbek dokonał tłumaczenia na język kaszubski w wersji wschodniokartuskiej, a więc o małym stopniu idiosynkratyzmu. O języku swojego przekładu powiedział: „Moje zaś tłumaczenie musiało być swoistym *modus vivendi* pomiędzy poszczególnymi dialektami oraz odmianami kaszubskiego języka pisanego”¹³³. Cenną cechą przekładu jest fakt posiadania przez tłumacza określonej koncepcji translacji, „widocznej w trzymaniu się określonych właściwości wymawianiowych («czytelnych» tu w ortografii), słownikowych i syntaktycznych”¹³⁴.

Przekład Eugeniusza Gołąbka ocenia się zasadniczo w zestawieniu z przekładem ks. Franciszka Gruczy. W takim ujęciu widać wyraźnie, że obie translacje sytuują się w żywotnych po dziś dzień dwóch nurtach ewolucji literac-

¹³⁰ Słowo wstępne Jego Ekscelencji Biskupa Diecezjalnego Pelplińskiego, w: *tamże*, s. 9.

¹³¹ Por. E. Breza, *O Nowym Testamencie po kaszubsku. Refleksje na gorąco*, Pomerania 12/1994, s. 31.

¹³² J. Treder, *Tłumaczenia Biblii*, s. 279.

¹³³ R. Ciemiński, *Dwaj kaszubszy tłumacze Biblii*, Pomerania 6/1992, s. 4-8.

¹³⁴ J. Treder, *Tłumaczenia Biblii*, s. 280.

kiej kaszubszczyzny. W nurcie nawiązującym do języka polskiego, z pisownią zbliżoną do polskiej, mającym dłuższą, sięgającą nawet XVI w. tradycję, widzieć należy przekłady E. Gołąbka. W drugim nurcie, akcentującym kulturową i językową odrębność Kaszubów, m.in. we własnej ortografii, sytuuje się przekład ks. F. Gruczy. Stwierdzenie J. Tredera¹³⁵, że co do wartości obu przekładów „czas zweryfikuje rzecz ostatecznie”, wydaje się najroztropniejszym stanowiskiem.

D. Adam R. Sikora OFM

W 2001 r. ukazało się drukiem tłumaczenie z greki na kaszubski Ewangelii według św. Marka¹³⁶. Jego autorem jest franciszkanin o. Adam R. Sikora, doktor teologii biblijnej, urodzony w Wejherowie w 1955 r. Obecnie jest adiunktem na UAM w Poznaniu. Językiem kaszubskim mówiono w jego domu rodzinnym.

Ewanieljò wedle swiãtégò Marka opatrzona jest *Dekretem* prymasa Polski kard. Józefa Glempa z 13 marca 2001 r., wyrażającym aprobatę dla tłumaczenia i zgodę na publikację drukiem. Aprobata kościelna wydana została na prośbę arcybiskupa gdańskiego Tadeusza Gocłowskiego. Recenzentami przekładu byli ks. prof. J. Perszon z KUL-u i prof. J. Treder z UG. Tekst przekładu poprzedza *Słowo wstępne* abp. T. Gocłowskiego w języku polskim i kaszubskim. Wydawcą translacji jest Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Przekład ten ukazał się nakładem wydawnictwa Rost, a wydrukowano go w Drukarni Bernardinum w Pelplinie. Wprawdzie A.R. Sikora nie zamieszcza w tej publikacji informacji o samym procesie translacji, ale o historii tego przekładu znaleźć można bliższe wyjaśnienia w jego artykule opublikowanym w „Studiach Franciszkańskich” w 2002 r.¹³⁷

W dwa lata po wydaniu Ewangelii wg św. Marka o. A.R. Sikora opublikował w Poznaniu w ramach edycji *Verba Sacra*¹³⁸ przekład Ewangelii Dzieciństwa (Mt 1-2; Łk 1-2) i Prologu Ewangelii według św. Jana (J 1, 1-14).

¹³⁵ *Tamże*, s. 301.

¹³⁶ *Ewanieljò wedle swiãtégò Marka*, Gdańsk-Nałęczów-Poznań, 2001.

¹³⁷ A.R. Sikora, *Ewanieljò wedle swiãtégò Marka. Pierwsze tłumaczenie Ewangelii z języka greckiego na język kaszubski*, SF 12/2002, s. 131-140.

¹³⁸ Inicjatywa reżysera poznańskiego P. Basińskiego mająca na celu prezentację tekstów biblijnych przez wybitnych aktorów polskich. Miejscem pierwszej edycji kolejnych prezentacji jest katedra w Poznaniu. Pierwsza edycja *Verba Sacra* odbyła się w Roku Jubileuszowym 2000.

Publikacja nosi tytuł *Biblia Kaszubska (J 1, 1-14; Mt 1-2; Łk 1-2)*¹³⁹, zaś w jej skład poza samym tekstem biblijnym wchodzi *Wprowadzenie* autorstwa tłumacza.

Istotną nowością wymienionych translacji jest fakt przetłumaczenia tekstu nowotestamentalnego na kaszubski bezpośrednio z języka oryginalnego, w którym zostały napisane Ewangelie, to znaczy języka greckiego – κοινή διαλέκτος – „języka wspólnego” dla mieszkańców żyjących wokół basenu Morza Śródziemnego¹⁴⁰. W pracy translatorskiej autor oparł się nie tylko na jednym krytycznym wydaniu Nowego Testamentu – jak to błędnie podano w wydrukowanym wstępie do Ewangelii – ale na kilku różnych wydaniach, na podstawie których sam starał się ustalić najbardziej oryginalny tekst źródłowy¹⁴¹

Jak stwierdza w swym artykule A.R. Sikora: „Z założenia autor przekładu starał się stanąć poza ideowymi sporami Kaszubów co do formuły kształtowania literackiej wersji kaszubszczyzny. W myśl zamierzeń tłumacza (...), kaszubszczyzna lokalna i domowa miała się wpisać we współczesny nurt literacki akcentujący ważkość jej cech domowych”¹⁴². W ocenie jednak J. Tredera: „Generalnie (...) i ta translacja (...) wpisuje się w dotychczasowe spory o kształt ogólnej standaryzowanej kaszubszczyzny literackiej”¹⁴³. W kontekście przekładów ks. F. Gruczy i E. Gołąbka, tłumaczenie o. Sikory „ukazało się w pisowni najnowszej, między pozostałymi pośredniej, co do stopnia odrębności od polskiej”, „w składni Sikora bliższy jest Gołąbkowi i zarazem wersji polskiej BT”, w warstwie językowej „tłumaczenie ma niewątpliwe cechy kaszubszczyzny środkowozachodniej i znamiona języka zrzeszeńców, a zatem jedno i drugie obecne w języku translacji Gruczy”, ale „w zakresie frazeologii¹⁴⁴ tłumaczenie Sikory częściej zgadza się z Gołąbkim, zbliżając

¹³⁹ *Biblia Kaszubska*, Poznań 2003.

¹⁴⁰ Por. J. Szlaga, *Hermeneutyka biblijna*, w: tenże (red.), *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, Poznań-Warszawa 1986, s. 198.

¹⁴¹ A. Merk, *Novum Testamentum Graece et Latine*, Rome 1964⁹; E. Nestle, E. Nestle, K. Aland, *Novum Testamentum Graece*²⁵; K. Aland, M. Black, C.M. Martini, B.M. Metzger, A. Wikgren, *The Greek New Testament*, Stuttgart 1983¹.

¹⁴² A.R. Sikora, *Ewangelie według świętego Marka. Pierwsze tłumaczenie*, s. 133.

¹⁴³ J. Treder, *Translacja na kaszubski z greki (na podstawie Ewangelii św. Marka)*, w: S. Mikołajczyk, T. Węclawski (red.), *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji. Gniezno 15-17 sierpnia 2002*, Poznań 2004, s. 377.

¹⁴⁴ Szerzej na ten temat: J. Treder, *Frazeologia w kaszubskich translacjach Ewangelii*, artykuł oddany do druku w Księdze Pamiątkowej prof. K. Sroki z UG, udostępniony mi przez autora jeszcze przed publikacją.

się zatem do polszczyzny, a oddalając od tłumaczenia Gruczy¹⁴⁵. Generalnie przekład o. A.R. Sikory, podobnie jak wcześniejszy E. Gołąbka, należy widzieć w tym nurcie literackiej kaszubszczyzny, który ma dłuższą, sięgającą nawet XVI w. tradycję, nawiązującą do języka polskiego.

E. Inne fragmenty biblijne

Cztery tłumaczenia tekstów nowotestamentalnych opublikowano w kaszubskim modlitewniku opracowanym przez E. Gołąbka i E. Pryczkowskiego pt. *Më trzimómë z Bògã. Kòscelné mòdlëtwë i spiéwë* z 1998 r. Zamieszczony w modlitewniku tekst *Ojcie nasz* utrwalono na tablicy w kościele Pater Noster w Jerozolimie. Poza Modlitwą Pańską w modlitewniku występują jeszcze trzy kantyki (Łk 1, 46-55. 67-79; 2, 29-32) w tłumaczeniu E. Gołąbka.

* * *

Z przeglądu wydanych drukiem tłumaczeń większych lub mniejszych części Pisma Świętego na język kaszubski wynika, że w ciągu około czterech wieków, tj. od pierwszego znanego, wydanego drukiem biblijnego tekstu po kaszubsku, liczba translacji nie jest zbyt imponująca. Po pierwszych przedsięwzięciach tłumaczeń na kaszubski, które związane były ze środowiskami protestanckich Słowińców, dopiero ostatnie półwiecze było okresem znaczących dokonań na tym polu. Wymowny pozostaje fakt nie istnienia do dziś całego przekładu Biblii na kaszubski. Powstałe w XX w. przekłady tekstów biblijnych na język kaszubski ks. F. Gruczy, E. Gołąbka i o. A.R. Sikory mieszczą się w widocznych po dzień dwóch nurtach ewolucji literackiej kaszubszczyzny. W nurcie nawiązującym do języka polskiego, z pisownią zbliżoną do polskiej, należy widzieć przekłady E. Gołąbka i o. A.R. Sikory. Natomiast w drugim nurcie, akcentującym etniczną i językową odrębność Kaszubów, m.in. we własnej ortografii, sytuuje się przekład ks. F. Gruczy. Trudno wypowiadać się o małym fragmencie wydawnym drukiem przez A. Nagła. Otwartą kwestią pozostaje istnienie nieodnalezionej jak dotąd ewentualnej Biblii kaszubskiej z 1726 r., o której wspomina H. Heyden, czy też prawdopodobnych, niewydanych drukiem większych partii tłumaczenia A. Nagła oraz ewentualnie innych autorów przekładów, którzy z różnych powodów nie opublikowali swoich prac.

O. Adam R. Sikora OFM, SBP 83

¹⁴⁵ Tamże.